

بررسی سطح فرهنگی بسیجیان^۱

نویسنده: پرویز سوران^۲

فصلنامه مطالعات بسیج، سال دهم، شماره ۳۶، پائیز ۱۳۸۶

چکیده

فرهنگ بسیجی نماد رفتارهای نیروهای بسیجی برای حفظ ارزشهای اسلامی و دینی در جامعه است. ارزشهای حاکم بر جامعه اسلامی، حاصل تلاش، مجاهدت و از خود گذشتگی مجاهدان، به ویژه بسیجیان در صحنه‌های اجتماعی و دفاعی است. موضوع تحقیق حاضر تعیین شاخصهای سنجش سطح بسیجیان است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، فرهنگ بسیجیان با سابقه عضویت آنان در نیروی مقاومت بسیج رابطه مستقیم داشته است. فرهنگ بسیجیان فعال بیشتر از بسیجیان عادی و بسیجیان ویژه بیشتر از بسیجیان فعال و عادی بود و هر چه مدرک تحصیلی بسیجیان بالاتر بوده، سطح فرهنگ آنها نیز افزایش یافته است.

واژه‌گان کلیدی

فرهنگ، بسیج، ارزشهای اسلامی، بسیجیان

۱- مقاله حاضر برگرفته از طرح تحقیقاتی است که در مرکز مطالعات پژوهشکده ارتش بیست‌میلیونی به اجرا در آمده است.

۲- کارشناس ارشد جغرافیای طبیعی و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد شهرکرد.

مقدمه

بررسی نقش عملی و عینی مردم در تشکیل حکومت اسلامی از آغاز تا امروز، گویای نقش مؤثر و تعیین کننده آنان در تشکیل حکومت اسلامی است.

در پیروزی انقلاب اسلامی نیز همت و پشتکار عموم مردم، نقش اساسی خود را جلوه گر ساخت. آن جا که همه یک صدا و هماهنگ، تحت زعامت ولایت امر، حضرت امام خمینی (ره) گام در راه مبارزه نهادند و تا پیروزی بر ظلم و بیداد و استقرار حاکمیت اسلامی، لحظه‌ای از حرکت باز نایستادند.

انقلاب اسلامی ایران از نخستین روزهای پس از پیروزی انقلاب، با توطئه‌های گسترده و سازمان یافته دشمنان اسلام روبه‌رو گردید. عظمت اهداف انقلاب که از اسلام ناب محمدی (ص) الهام گرفته بود و گستردگی توطئه‌های دشمنان ایجاب می‌کرد که برای حفظ و صیانت از این دستاورد بزرگ و ارزشها و اهداف آن، در برابر شیخون ابرقدرتها به دفاع برخاست. بدین منظور، پس از پیروزی انقلاب اسلامی از درون اقشار میلیونی مردم، حرکتی خودجوش، در جهت حفظ و حراست از دستاوردهای انقلاب پدید آمد که نیروی مقاومت بسیج نام گرفت. (معاونت آموزش، نهسا ۱۳۸۱، ص ۲۱)

مهم‌ترین ویژگی بسیج که در تداوم نقش و علت وجودی او نقش اساسی دارد فرهنگ بسیج است. فرهنگ پدیده‌ای است که از درون خاستگاههای طبیعی و نیروهای اجتماعی سرچشمه می‌گیرد. جغرافیا، تاریخ، زبان و ادبیات رایج در میان مردمان، در چگونگی پیدایش فرهنگ اثر می‌گذارد و در ترکیبی سازگار با یکدیگر، مجموعه‌ای از ارزشها و باورهای تازه را پدید می‌آورد که بر رفتار انسانی فرمان می‌راند و پیوند میان مردم را آسان می‌سازد. (طوسی، ۱۳۷۲ ص ۵)

از آن جا که اعتقادات، باورها و ذهنیات هر فرد و جامعه‌ای، اساس بسیاری از رفتارها، معیارها و روابط داخلی و خارجی است، لذا نوع فرهنگ و ایدئولوژی در شکل‌گیری ساختارهای سیاسی، دفاعی، اقتصادی و فرهنگی نقش مهمی دارد. هر قدر فرهنگ ملی نیرومندتر، ریشه‌دارتر و به فطرت الهی انسان نزدیک‌تر باشد، به همان اندازه می‌تواند به عنوان عامل اساسی و پایدار در دفاع ملت، در برابر تمام تهدیدها و تجاوزات عمل کند. به عبارت دیگر؛ فرهنگ یک ملت و چگونگی ساختار آن، نشان دهنده انگیزه، توان و ابزاری

برای دفاع و مقاومت آن ملت است. بزرگ‌ترین و پیچیده‌ترین سلاحها به تنهایی نمی‌تواند به عنوان جایگزین فرهنگ و ایدئولوژی یک ملت که در واقع، اساس حرکت قدرت و انگیزه آن است، عمل کند. تأکیدات مکرر حضرت امام خمینی^(ره) بر اصلاح فرهنگ جامعه و هشدار در فساد فرهنگی و اینکه بزرگ‌ترین ضربه دشمنان بر مسلمین، دور کردن آنان از اسلام بوده، گویای توجه عمیق معظم‌له و هدایت جامعه به سمت یکی از مهم‌ترین اصول دفاع استراتژیک نظام جمهوری اسلامی ایران است. (معاونت آموزش، نهسا ۱۳۸۱، ص ۶۴)

چرخش فرهنگی و تغییرات متعاقب آن بویژه متأثر از فن آوری جهانی شدن که عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را دستخوش تحولات عظیمی کرده است، نشان می‌دهد که جامعه کنونی ما در مرحله جدیدی از تجربه تاریخی خود قرار دارد؛ تجربه‌ای که بی‌تردید تغییر در حوزه‌های فرهنگی از بارزترین وجوه آن است. تحول در حوزه امور اجتماعی، تصورات از خود و جامعه، ارزشها و نگرشها نمونه‌ای از مصادیق تغییرات محسوب می‌شوند. بدین ترتیب تغییرات اجتماعی و فرهنگی از جمله رویدادهای غیر قابل انکار حیات مادی و جمعی می‌گردد تا انسان نیازمندتر از گذشته، الگوهای رفتاری جدیدی را تجربه کند. تغییرات رفتاری که عمدتاً متأثر از تغییرات هنجاری، ارزشی و نگرشی شکل می‌یابند، قادرند در تار و پود نظامهای اجتماعی، سیاسی و جامعه رسوخ نموده و در صورت عدم آمادگی مناسب عناصر نهادی و سازمانی، موجب بروز نارسایی‌های اجتماعی و فرهنگی شوند. تغییرات و دگرگونی‌های فرهنگی بنا بر ماهیت تدریجی آنها معمولاً از طریق جامعه‌پذیری نسلهای جدید در دراز مدت تحقق می‌یابد؛ زیرا جهان‌بینی نسلهای جوان به مثابه برآیند آموخته‌های پیشینیان و نیز تجارب کلی زندگی خودشان است که گاه عمیقاً با گذشتگان نشان متفاوت هستند. در این راستا شناخت مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی تعیین کننده ساختارهای جامعه، ضرورتی خاص می‌یابند؛ اگر چه دگرگونی فرهنگی را تنها در طول زمان طولانی‌تر و دراز مدت می‌توان درک کرد.

دگرگونی فرهنگی بیشتر از طریق جایگزینی یک نسل به جای نسل دیگر صورت می‌پذیرد. لذا می‌بایست این مراحل در طول زمانهای پیوسته طولانی‌تر مورد بررسی قرار گیرد. (طاهرخانی، ۱۳۸۴، ص ۶۱) بر این اساس، پرسشهای اساسی این تحقیق عبارتند از:

۱. شاخصهای سنجش آگاهی، نگرش، ارزش و باور بسیجیان کدامند؟

۲. چه مقیاس هنجاریابی شده‌ای را می‌توان برای اندازه‌گیری سطح فرهنگی بسیجیان ارائه داد؟

برای پاسخ‌گویی به سؤالات اصلی تحقیق، این فرضیه مطرح و مورد سنجش قرار گرفته است که بین جنسیت، موقعیت جغرافیایی محل زندگی، سطح تحصیلات، مدت و نوع عضویت در نیروی مقاومت بسیج و فرهنگ بسیجیان رابطه وجود دارد. تحقیق حاضر از نوع پیمایشی بوده و جامعه آماری شامل جامعه خبرگان بسیج و اقشار مختلف بسیج می‌باشد که در آن از تعداد ۱۴۸ نفر از خبرگان و ۱۸۷۶ نفر از اقشار مختلف بسیج جهت پاسخگویی به سؤالات تحقیق بهره گرفته شده است. اطلاعات جمع‌آوری شده از طریق پرسشنامه استفاده از نرم‌افزار Spss مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

مروری بر ادبیات تحقیق

از مفهوم فرهنگ همانند بسیاری از مفاهیم دیگر علوم انسانی تعاریف مختلفی ارائه شده است. برخی از دیدگاهها آن را چنان گسترده می‌دانند که تمام شئون زندگی انسان را شامل می‌شود، به گونه‌ای که فرهنگ؛ کلی، همه جایی، همه زمانی و در نهایت یک امپراطوری می‌شود که عملاً قابل مطالعه و تحقیق نخواهد بود. بعضی نیز آن را به یک یا چند عنصر محدود تقلیل می‌دهند. (طالبی، ۱۳۷۵، ص ۳۰۸)

ابعاد و دامنه مفهومی که به عنوان «فرهنگ» می‌شناسیم آن قدر عمیق و وسیع است که مشکل بتوان آن را در قالب تعریفی مشخص و محدود گنجانند. با مراجعه به نوشته‌ها و گفته‌های صاحب‌نظران، شاید بتوان صدها توصیف و تعریف از «فرهنگ» یافت که از ارزشها و اعتقادات و باورها گرفته تا منشها و هنجارها و از ادبیات و هنر و معماری گرفته تا آیینها و افسانه‌ها و اسطوره‌ها را دربر می‌گیرند. (حسین نژاد، ۱۳۷۵، ص ۱۱۹)

میرسپاسی فرهنگ را چنین تعریف می‌کند: «یک سلسله از باورها، ارزشها، آگاهی‌ها و اعتقادات عجین شده در انسان است که ضمیر ناخودآگاه او را هدایت می‌کند». (میرسپاسی، ۱۳۷۶)

مجموعه نظام یافته یا سیستمی که «فرهنگ» خوانده می‌شود از زیر مجموعه‌های نظام یافته و ارکانی چون ارزشها، باورها، اعتقادات، رسوم و هنجارها تشکیل شده است. در جوامع مختلف، نظامهای فرهنگی متفاوتی موجود است، همچنان که در بطن و درون یک

نظام فرهنگی بزرگ و وسیع نیز خرده فرهنگهای کوچک تر جای گرفته‌اند. وجود خرده فرهنگها و فرهنگهای گروهی و سازمانی متنوع در یک جامعه بزرگ، طبیعی و لازمند، لیکن در میان یک قوم، ملت یا جامعه بزرگ و اصلی، بسیاری از ارزشها، باورها، هنجارها، معیارها و الگوهای رفتاری هستند که جنبه عام دارند و همه آنها را پذیرفته‌اند و در زندگی و روابط اجتماعی خود از آنها پیروی می‌کنند و رفتار اجتماعی‌شان تحت تأثیر آنهاست. همین جنبه‌های عام فرهنگ در میان یک جامعه بزرگ یا ملت را می‌توان به عنوان «فرهنگ عمومی» آن جامعه مورد مشاهده و مطالعه قرار داد. (حسین نژاد، ۱۳۷۵، ص ۱۳۲)

چیزی که نوع و مشخصات فرهنگی عمومی را مشخص می‌کند، ارزشها و هنجارهای اجتماعی غالب در آن جامعه است. از نظر جامعه‌شناسی، ارزشهای اجتماعی^۱ به عوامل و عناصری اطلاق می‌شود که اکثریت یک جامعه به اهمیت و اعتبار آن پی‌برده‌اند و این عوامل و عناصر به صورت واقعیات و اموری که نیازهای مادی و معنوی افراد جامعه را برآورده می‌سازند. هنجارهای اجتماعی^۲ نیز شیوه‌های رفتاری معینی هستند که بر اساس ارزشهای اجتماعی جامعه شکل می‌گیرند و با رعایت آنهاست که جامعه نظام پیدا می‌کند. (ستوده، ۱۳۸۲، ص ۲۴)

شناخت و تجزیه و تحلیل پدیده، «فرهنگ» به طول کلی و «فرهنگ عمومی» به طور اخص، آنگاه که سخن از امکان و ضرورت تغییر و اصلاح آن می‌رود، امری اساسی و مهم است. همه انسانها، مؤثر در ساخت و ساز «فرهنگ» و متأثر از تأثیرات گوناگون آن هستند به عبارت دیگر؛ دنیایی که ما می‌سازیم ما را می‌سازد. مطالعات فرهنگی این ساختن و ساخته شدن می‌تواند آنچنان که معمول است، بی‌دخالت هوشیارانه و کنترل شده ما انجام شود و می‌تواند فرایندی اگر نه کامل ولی تا حدودی طراحی شده و آگاهانه باشد. در چنین حالتی است که شناخت مجموعه «فرهنگ» و عناصر و اجزای آن و کیفیت روابط متقابل ما با آن، اهمیت خود را آشکار می‌کند. (حسین نژاد، ۱۳۷۵، ص ۱۲۸).

یافته‌های تحقیق

مهمترین نتایج تحقیق حاضر را می‌توان به اختصار به شرح زیر بیان کرد:

1 - Social Value
2 - Socoal Norms

تهیه ابزارهای استاندارد شدهٔ سنجش «آگاهی بسیجیان نسبت به حیطه اعتقادی - عبادی»، «باور بسیجیان نسبت به گویه‌های حیطه اعتقادی - عبادی»، «نگرش بسیجیان نسبت به گویه‌های حیطه‌های اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی» و «تعهد بسیجیان نسبت به ارزشهای حیطه‌های اعتقادی - عبادی، اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی» که در مجموع، فرهنگ بسیجیان را تعیین می‌کند.

۱. آگاهی بسیجیان مرد و زن نسبت به حیطه اعتقادی - عبادی خوب، باور بسیجیان مرد و زن نسبت به گویه‌های حیطه اعتقادی - عبادی بسیار خوب و نگرش بسیجیان مرد و زن نسبت به گویه‌های حیطه‌های اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی نزدیک به بسیار خوب و تعهد بسیجیان مرد و زن نسبت به ارزشهای حیطه‌های اعتقادی - عبادی، اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی بسیار خوب ارزشیابی شده است.

۲. آگاهی بسیجیان مناطق هفت گانه نیروی مقاومت بسیج نسبت به گویه‌های حیطه اعتقادی - عبادی بسیار خوب، باور بسیجیان مناطق هفت گانه نیروی مقاومت بسیج نسبت به گویه‌های حیطه اعتقادی - عبادی بسیار خوب و نگرش بسیجیان مناطق هفت گانه نیروی مقاومت بسیج نسبت به گویه‌های حیطه‌های اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی بسیار خوب یا نزدیک به بسیار خوب و تعهد بسیجیان مناطق هفت گانه نیروی مقاومت بسیج نسبت به ارزشهای حیطه‌های اعتقادی - عبادی، اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی بسیار خوب یا نزدیک به بسیار خوب ارزشیابی شده است.

۳. هر چه سابقه عضویت بسیجیان در نیروی مقاومت بسیج بیشتر بوده است آگاهی بسیجیان نسبت به سئوالات حیطه اعتقادی - عبادی، باور بسیجیان نسبت به گویه‌های حیطه اعتقادی - عبادی و نگرش بسیجیان نسبت به گویه‌های حیطه‌های اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی و تعهد بسیجیان نسبت به ارزشهای حیطه‌های اعتقادی - عبادی، اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی نیز بیشتر بوده است.

۴. آگاهی نسبت به سئوالات حیطه اعتقادی - عبادی، باور نسبت به گویه‌های حیطه اعتقادی - عبادی و نگرش نسبت به گویه‌های حیطه‌های اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی و تعهد نسبت به ارزشهای حیطه‌های اعتقادی - عبادی، اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی بسیجیان فعال بیشتر از بسیجیان عادی و ویژه بیشتر از بسیجیان فعال و عادی بوده است.

۵. آگاهی بسیجیان دانش آموز نسبت به سئوالات حیطه اعتقادی - عبادی متوسط، آگاهی بقیه اقشار بسیجی نسبت به سئوالات حیطه اعتقادی - عبادی خوب، باور تمام اقشار بسیجی نسبت به گویه‌های حیطه اعتقادی - عبادی بسیار خوب، نگرش بسیجیان دانش آموز، دانشجو و محلات نسبت به گویه‌های حیطه‌های اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی خوب و نگرش بسیجیان فرهنگی، ادارات و گردان مقاومت نسبت به گویه‌های حیطه‌های اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی بسیار خوب، تعهد بسیجیان دانش آموز و دانشجو نسبت به ارزشهای حیطه‌های اعتقادی - عبادی، اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی خوب و تعهد بسیجیان فرهنگی، ادارات و گردان مقاومت نسبت به ارزشهای حیطه‌های اعتقادی - عبادی، اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی بسیار خوب ارزشیابی شد.

۶. هر چه مدرک تحصیلی بسیجیان بالاتر بوده، آگاهی آنها نسبت به سئوالات حیطه اعتقادی - عبادی، باور آنها نسبت به گویه‌های حیطه اعتقادی - عبادی و نگرش آنها نسبت به گویه‌های حیطه‌های اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی کامل تر بوده است. اما تعهد آنها نسبت به ارزشهای حیطه‌های اعتقادی - عبادی، اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی از این قاعده پیروی نکرده است.

۷. متغیرهای مناطق جغرافیایی و نوع عضویت در نیروی مقاومت بسیج بیشترین رابطه را با آگاهی بسیجیان دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بسیج آینده، بسیج فرهنگی است. بدین معنا که باید فرهنگ بسیجی شکل یافته از دوران دفاع مقدس جایگزین فرهنگ عمومی کشور شود. بسط فرهنگ اسلامی در قالب بسیج، موجب صیانت فرهنگی جامعه از تهاجم فرهنگ‌های بیگانه و مادی گرایانه جدید است. انتشار فرهنگ اسلامی و احیای ارزشهای اسلامی فراموش شده در انقلاب اسلامی، پدیده نو و مبارکی است که بسیج نیز در این جهت کارایی و آثار چشمگیری از خود به جای گذاشته است.

مهم‌ترین پیشنهادهای تحقیق عبارتند از:

۱. علی‌رغم توسعه کمی نشریات نیروی مقاومت بسیج در سالهای اخیر، نقش بسیجیان در تدارک محتویات این نشریات به نظر کم رنگ می‌رسد. فعالیت بیشتر بسیجیان در تدارک

محتوای این نشریات، سبب باروری فکری و فرهنگی این قشر می‌گردد. ضمن اینکه این نشریات علاوه بر توسعه کمی باید توسعه کیفی نیز پیدا کنند و ارتباطی دو سویه بین جامعه خبرگان (مجریان و برنامه‌ریزان) و بسیجیان نیروی مقاومت بسیج به وجود آورند.

۲. تبیین مقولات مهم فرهنگی و اولویت گذاری آنها جهت برنامه‌ریزی و نحوه طراحی این مباحث باید از وظایف قابل اعتنای مسئولان امور فرهنگی نیروی مقاومت باشد. پرداختن به این گونه مسائل می‌باید به روز و با استفاده از همه امکانات موجود باشد تا میزان اثرگذاری آنها وسعت و عمق بیشتری داشته باشد.

۳. تخصیص جلسات پرسش و پاسخ خاص مباحث فرهنگی و استفاده از نخبگان و صاحب نظران مسائل فرهنگی جهت پاسخگویی به سؤالات و شبهات اعتقادی، اجتماعی و سیاسی با رعایت هدفمندی، می‌تواند نتایج مثبت و قابل توجه‌ای در غنای فرهنگی بسیجیان داشته باشد.

۴. تجهیز کتابخانه‌های گروهها، واحدها و مراکز بسیج که در شهرهای کوچک و روستاها قرار دارند در تحول مثبت فضای فکری و فرهنگی بسیجیان کمک شایانی می‌کند.

۵. توجیه و آشنا کردن تمام اقشار به خصوص جوانان دانش آموز و دانشجوی با ساخت فکری، فرهنگی، اهداف و عملکردهای نیروی مقاومت بسیج می‌تواند زمینه عضویت افراد علاقه‌مند به کارهای فکری و فرهنگی را در نیروی مقاومت بسیج فراهم سازد.

۶. اهمیت دادن به زیرساختهای معتبر فرهنگی نظیر نمازهای جماعت و جمعه، شرکت در جلسات مذهبی، سفرهای زیارتی و... می‌تواند موجب ارتقای فرهنگی بسیجیان شود.

۷. با توجه به اینکه اکثر بسیجیان را دانش آموزان و دانشجویان تشکیل می‌دهند و این دو قشر کمترین آگاهی و باور را نسبت به حیطه اعتقادی - عبادی، پایین ترین نگرش را نسبت به حیطه‌های اعتقادی - عبادی، اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی داشته‌اند و با در نظر گرفتن اینکه حداکثر وقت آنها در مراکز آموزشی می‌گذرد، پیشنهاد می‌شود متون درسی معارف اسلامی به گونه‌ای تدوین شود که هر آنچه از جزئیات که از راه تجربه، آزمایش و استقراء به دست می‌آید، به اتکای نیروی عقلانی دریک بینش کلی نسبت به جهان، در یکدیگر پیوند خورده تا بتواند طالب علم را به یک بینش کلی رسانده و ذهن پراکنده او را سامان دهد. روش تدریس این دروس نیز باید به شیوه‌ای جذاب ارائه شود تا فراگیران

را مسلح به قدرت استدلال عقلی نموده و قدرت تعقل و تحلیل آنها را بالا برد. در دانشگاهها درس قرآن باید به عنوان یکی از راههای اصلی شناخت منظور شود. لذا درس تفسیر می‌تواند به عنوان یک واحد درسی مستمر در همه ترمها برای همه رشته‌ها در نظر گرفته شود.

۸. بیشترین شرکت کنندگان در اردوهای نیروی مقاومت بسیج را دانش آموزان و دانشجویان تشکیل می‌دهند؛ لذا باید در محتوا و فرایند آموزشی اردوها تجدید نظر صورت گیرد و بر اثربخشی آموزشی آنها افزوده شود.

۹. جهانخواران سلطه‌گر با همه امکانات تلاش می‌کنند که جهان بینی اومانیستی را در کشورهای مسلمان به خصوص ایران توسعه دهند. نیروی مقاومت بسیج نیز باید با تمام امکانات و ابزارهایی که در اختیار دارد سعی در تقویت جهان بینی توحیدی بسیجیان داشته باشد.

۱۰. با در نظر گرفتن اینکه فرهنگ اسلامی را آگاهی و باور از حیطه اعتقادی - عبادی، نگرش نسبت به گویه‌های حیطه‌های اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی و تعهد نسبت به ارزشهای حیطه‌های اعتقادی - عبادی، اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی تشکیل می‌دهد، بنابراین پیشنهاد می‌شود از ابزارهای موجود جهت ارزشیابی سطح فرهنگی بسیجیان تمام مناطق، واحدها، حوزه‌ها و مراکز استفاده شود و از اطلاعات به دست آمده جهت برنامه بلند مدت فعالیتهای فرهنگی بهره‌گیری شود.

۱۱. تهاجم فرهنگی برخلاف شیوه‌های تهاجم نظامی و اقتصادی، یک جریان کاملاً ملموس نیست که بتوان در برابر آن واکنش دفاعی نشان داد. بنابراین ضرورت دارد با ارزیابی و تعیین نیازهای فرهنگی مناطق مختلف نیروی مقاومت بسیج، به نیازهای فرهنگی آنها پاسخ مناسب داده شود تا بهتر بتوانند در مقابل این هجوم مقابله کنند.

۱۲. بسیج شامل تمام آحاد مردم است و قوی‌ترین سلاح دشمن برای تهاجم فرهنگی، ایمان زدایی و ایجاد شک و تردید در وجود خدا و قیامت در بین آحاد مردم می‌باشد. بنابراین باید با غنی‌سازی محتوای سخنرانی مجالس مذهبی و عزاداری‌هایی که متولی آن نیروهای بسیجی می‌باشند همچنین تشویق مردم، به خصوص بسیجیان به گسترش مجالس

مذهبی محلی، در خنثی سازی ابزار دشمن کوشش کرد.

۱۳. با آگاه کردن بسیجیان از اهداف فرهنگ سازان غربی و با ارائه فرهنگی با تمام قوا بر ضد فرهنگ غرب و همچنین ترویج ارزشهای معنوی جامعه اسلامی، بهتر می‌توان با هجوم فرهنگی دشمن مقابله کرد.

۱۴. با تدوین سؤالات حیطه‌های اخلاقی - اجتماعی و سیاسی - نظامی و تعیین روایی و پایایی ابزار جدید، می‌توان به طور مجزا به ارزشیابی آگاهی، نگرش و تعهد نسبت به ارزشهای حیطه‌های سه گانه پرداخت.

منابع

۱. حسین نژاد، محمد علی (۱۳۷۵)؛ «ملاحظات پیرامون فرهنگ عمومی و اصلاح آن»، فصلنامه جامعه و فرهنگ، جلد اول.
۲. ستوده، هدایت (۱۳۸۲)، آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات)، تهران، انتشارات آوای نور.
۳. طالبی، ابوتراب (۱۳۷۵)؛ «استراتژی‌های عمده در رابطه عمومی و خرده فرهنگهای بومی»، فصلنامه جامعه و فرهنگ، جلد اول.
۴. طاهرخانی، مهدی (۱۳۸۲)، «تحلیلی بر تعاریف کارکردی فرهنگ و تغییرات فرهنگی»، فصلنامه فرهنگی - پژوهشی دروازه بهشت، شماره ۱۲ و ۱۳.
۵. طوسی، محمد علی (۱۳۷۲)؛ «فرهنگ سازمانی»، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی.
۶. معاونت آموزشی نمسا (۱۳۸۱)؛ «آشنایی با بسیج»، ویژه دوره مقدماتی بسیج، تهران، معاونت آموزشی نمسا (استاد بهینه‌سازی متون درسی).
۷. میرسپاسی، ناصر (۱۳۷۶)؛ «تأثیر ویژگی‌های فرهنگی و شرایط بومی محیط در مسائل مربوط به ایمنی صنعتی»، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی.